

Fasih
Ahmed Dede
divanının
ilk sayfası
(Süleymaniye Ktp.,
Esad Efendi,
nr. 2682)

ha sonraki dönemlerde de sevilerek okunan Fasih Dede, Şeyhülislâm Zekeriyâzâde Yahyâ Efendi, Nâilî, Neşâtî, Nedîm-i Kadîm gibi çağdaşı büyük şairler arasında anılmaya hak kazanmış zarif bir şahsiyettir.

Eserleri. 1. *Divan*. Fasih Dede'nin yeni yazdığı şiirlerini de ilâve etmek suretiyle birkaç defa tertip ettiği divanı vefatından sonra pek çok defa istinsah edilmiştir. Bu bakımdan tesbit edilebilen otuz yedi nüshası arasında (meselâ bk. İÜ Ktp., TY, nr. 492, 1776, 2919; Süleymaniye Ktp., Esad Efendi, nr. 2682/1, Hâlet Efendi, nr. 678; Millet Ktp., Ali Emîrî, Manzum, nr. 326-330; Millî Ktp., Fahri Bilge, nr. 550/1, 553/2) bazı farklar mevcuttur. Eserin Mustafa Çıpan tarafından hazırlanan tenkitli metninde (bk. bibl.) altı kaside, 472 gazel, beş terkîp, iki tercî, yedi mesnevi, yirmi bir kıta, yirmi iki nazım, 160 rubâî, yedi tarih, bir muammâ, seksen altı matla' ve altmış bir müfred bulunmaktadır. 2. *Dîvânçe*. Şairin Farsça şiirlerini ihtiva eden eserde beş kaside, otuz üç gazel, bir mesnevi, kırk rubâî, üç tarih, bir muammâ, on bir matla' ve on iki müfred vardır. On bir yazma nüshası bilinen eser (meselâ bk. İÜ Ktp., FY, nr. 492, 1776; Süleymaniye Ktp., Esad Efendi, nr. 3682/1; TSMK, Emanet Hazinesi, nr. 1629; Millet Ktp., Ali Emîrî, nr. 326, 328) şairin Farsça'ya vukufunu göstermesi bakımından önemlidir. 3. *Münşeât*. Fasih Dede Mecmuası adıyla da anılan ve onun inşa alanındaki kabiliyetiyle seçme zevkini gösteren bu eserde Türkçe ve Farsça bazı şiirler, tarihî hikâyeler, fıkralar, tarihler, risâleler, hal tercümeleri ve çeşitli eserlerden örnekler bulunmaktadır. *Münşeât*'in dört nüshası tesbit edilebilmiştir (Süleymaniye Ktp., Nâfiz Paşa, nr. 1514/14, Esad Efen-

di, nr. 3301; TSMK, Revan Köşkü, nr. 1978; Konya İl Halk Ktp., Uzluk, nr. 7012). 4. *Münâzara-i Gül ü Mül*. Temsili bir eser olan ve dinî, ahlâkî, tasavvufî düşüncelere yer verilen eserin on üç yazma nüshası arasında en iyileri İstanbul Üniversitesi (TY, nr. 492, 1776) ve Süleymaniye (Esad Efendi, nr. 2682/3) kütüphanelerinde mevcuttur. 5. *Münâzara-i Rûz u Şeb*. Yazma nüshası bulunamayan bu tasavvufî-temsili eser Muhammed Lebîb tarafından yayımlanmıştır (İstanbul 1278). 6. *Tenbâkûnâme*. Divan nüshalarının sonunda veya *Münşeât*'in içerisinde yer alanlar da dahil beş nüshası tesbit edilen bu eserde tütün ve içki hakkında bilgi verilmiştir. İstanbul Üniversitesi (TY, nr. 5561) ve Süleymaniye (Nâfiz Paşa, nr. 1514/14) kütüphanelerindeki yazmaları mevcut nüshaların en iyileridir. 7. *Kalem Makalesi*. Kalemin levh-i mahfûzdan itibaren hükmünü icra ettiği hususunun işlendiği, Kalem süresinin ilk âyetiyle başlayan eserin üçü Süleymaniye'de olmak üzere (Reşid Efendi, nr. 855; Nâfiz Paşa, nr. 1514/14; Esad Efendi, nr. 2682/1) altı yazma nüshası bilinmektedir (İÜ Ktp., TY, nr. 5561; Millet Ktp., Ali Emîrî, Manzum, nr. 328; Wien, Hofbibliothek, nr. 710).

Fasih Ahmed Dede'nin kaynaklarda adı geçen *Hüsrev ü Şîrin*, *Mahmûd u Ayâz* (*Hâs u Ayâz*) ve *Behiştâbâd* adlı eserleri henüz bulunamamıştır. Onun Topkapı Sarayı Müzesi (Hazine, nr. 1127, 1968; Emanet Hazinesi, nr. 1470), Süleymaniye (Esad Efendi, nr. 2682/1) ve Millet (Ali Emîrî, nr. 328, 329, 377) kütüphanelerinde bulunan çeşitli mecmualarda da şiirleri vardır.

BİBLİYOGRAFYA :

Safâî, *Tezkire*, Süleymaniye Ktp., Esad Efendi, nr. 2549, vr. 268^a-269^b; Belîğ, *Nuhbetü'l-âsâr*, İÜ Ktp., nr. 1182, vr. 71^a-72^b; Sâkıb Dede, *Sefîne*, III, 101-102; Sâlim, *Tezkire*, İstanbul 1315, s. 530-541; Müstakimzâde, *Tuhfe*, s. 644-645; Esrar Dede, *Tezkire*, Konya Mevlânâ Müzesi İhtisas Ktp., nr. 1502, vr. 255^a-256^a; Ali Enver, *Semâhâne-i Edeb*, İstanbul 1309, s. 193-195; *Sicill-i Osmânî*, IV, 21; *Osmanlı Müellifleri*, II, 113-114; Nâil Tuman, *Tuhfe-i Nâilî*, Millî Ktp., nr. 611, II, 1101-1104; Karatay, *Türkçe Yazmalar*, s. 163-164, 267, 323; TYDK, II, 494-504; Abdülbâki Gölpınarlı, *Mevlânâ'dan Sonra Mevlevîlik* (İstanbul 1953), İstanbul 1983, s. 212-214, 309, 446-447; Mustafa Çıpan, *Fasih Ahmed Dede, Hayatı, Edebî Kişiliği, Eserleri ve Divânı'nın Tenkidli Metni* (doktora tezi, 1991), Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü; "Fasih Ahmed Dede", *TDEA*, III, 161.

FAŞİH-i HÂFİ

(فصیح خوالی)

Ahmed b. Celâlidîdîn
Muhammed b. Nasîriddîn Yahyâ
(ö. 845/1441 [?])

Timurlular döneminde yaşayan
devlet adamı ve tarihçi.

777'de (1375) Herat'ta doğdu. Horasan'ın Hâf şehrinde gelip Herat'ta devlet hizmetine giren bir ailenin çocuğudur. Bazı kaynaklarda adına Fasîh-i Hervî şeklinde rastlandığı gibi, Fasîhud-din lakabının kısaltılmış biçimi olan Fasîh adı yerine yanlış olarak Fasîhî nisbesinin kullanıldığı da görülür. Bu son şekil onun *Mücmel-i Fasîhî* adlı eserinden doğmuş olmalıdır.

Fasîh-i Hâfî'nin çocukluk ve gençlik yılları hakkında kaynaklarda bilgi yoktur. Ancak tayin edildiği görevler ve *Mücmel-i Fasîhî*'nin muhtevassından anlaşıldığına göre iyi bir öğrenim görmüştür. Timur'un ölümünden (807/1405) sonra veya bundan bir süre önce devlet hizmetine girdi ve maliye bakanlığı niteliğinde bir kurum olan divanda çalıştı. Herat'ta Timur'un yerine geçen Şâhruh Mirza'nın Semerkant'taki hazinesini getirmek için görevlendirdiği üç kişiden biri de Fasîh-i Hâfî'dir. Fasîh 818 (1415) yılına kadar Alâeddin Ali Turhan'ın emirlerinden birinin yanında çalıştı; daha sonra da Şâhruh'un hizmetine girdi. 819'da (1416) divanda kendisine tevcih görevi verildi. Ertesi yıl iki kişiyle birlikte tayin edildiği Dîvân-ı A'lâ görevinden 821'de (1418) uzaklaştırıldı. Üç yıl sonra Kirman'daki malî işleri takip memurluğuna getirildi. 827'de (1424) Kirman'dan dönerek Bâdgîs'te Şâhruh'la görüştü. 828'de (1425) tayin edildiği Şehzade Baysungur'un malî işlerini yönetme görevini 836 (1432) yılına kadar sürdürdü. Muhtemelen devlet yönetimini eleştirdiğinden Şâhruh'un hanımını Gevherşad tarafından hapsedtirildi. Bir müddet sonra serbest bırakılan Fasîh-i Hâfî 845'te (1441) tekrar hapsedildiyse de kısa bir süre sonra serbest bırakıldı. Fasîh'in bu tarihten sonraki hayatı hakkında bilgi yoktur. Olayları kronolojik sıraya göre yazdığı eserinde son olarak 845 tarihli vak'alardan söz ettiğine göre aynı yıl veya bir müddet sonra ölmüş olmalıdır.

Eserleri. Fasîh-i Hâfî şöhretini *Mücmel-i Fasîhî* adlı Farsça eserine borçludur. Uzun yıllar süren çalışmalar so-

nunda birçok kitaptan faydalanarak kaleme aldığı bu eserde Hz. Âdem'den kendi dönemine kadar İslâm dünyasındaki olayları kronolojik sıraya göre kısa ve öz-lü bir şekilde anlatır. Eser bir mukaddime, iki bölüm (makale) ve bir hâtimeden meydana gelmiştir. Mukaddimede Hz. Âdem'den Hz. Peygamber'e, ilk bölümde Hz. Peygamber'in doğumundan itibaren, ikinci bölümde hicretten 845 (1441) yılına kadarki olaylar ve bu arada şairler hakkında bilgi verilmiş, hâtimede ise müellifin doğup yetiştiği Herat'ın sosyal durumu anlatılmıştır. Arapça ve Farsça bazı şiirlerin de yer aldığı *Mücmel-i Faşihî* Seyyid Mahmûd Horasânî tarafından yayımlanmıştır (Meşhed 1339-1341 hş.).

BİBLİYOGRAFYA :

Fasîh-i Hâfî, *Mücmel* (nşr. Seyyid Mahmûd Horasânî), Meşhed 1339-41, nâşirin önsözü; *Ferheng-i Fârsî*, VI, 1367-1368; Zehrâ-yi Hânlerî (Kiyâ), *Ferheng-i Edebiyyât-ı Fârsî-yi Derî*, Tahran 1348 hş., s. 381, 450; İsfizârî, *Ravzâ-tü'l-cennât ft evşâfi târîhi Herât* (nşr. Muhammed Kâzım), Tahran 1338-39, I, 222; Browne, *LHP*, III, 426-428; Storey, *Persian Literature*, I, 90-91; Safâ, *Edebiyyât*, IV, 473, 494-496; a.mif., *Gencîne-i Sühân*, VI, 1-8; Rypka, *HIL*, s. 441; Neffsî, *Târîh-i Nazm u Neşr*, I, 238; Hânbabâ, *Fihrist*, IV, 4542; Ahmed-i Gülçîn-i Maânî, *Târîh-i Tezkirehâ-yı Fârsî*, Tahran 1350 hş., II, 773-774; Barthold, *Türkistan*, s. 57-58; Dih-hudâ, *Luğatnâme*, XXX, 269; DMF, II, 1905.

RIZA KURTULUŞ

FASL

(bk. FASIL).

el-FASL

(الفصل)

İbn Hazm'ın

(ö. 456/1064)

dinler ve mezheplere dair eseri.

Tam adı *el-Faşl fi'l-milel ve'l-ehvâ² ve'n-nihâl* olan eser *el-Faşl* (veya *el-Fişal*) diye tanınır. Müellif eserin mukaddimesinde dinler ve mezheplere dair pek çok kitap yazıldığını, fakat bazıları çok hacimli olduğundan güç anlaşıldıklarını, bazıları da muhtasar olduğundan inceledikleri konuları yeterince tahlil edip eleştiremediklerini, kendisinin ise İslâm dışı dinlerin ve İslâm içinde ortaya çıkan mezheplerin görüşlerini belirleyip değerlendirmek amacıyla orta hacimde bir kitap yazdığını söyler.

Allah'ın varlığı ve âlemin hudüsünün kanıtlanması ile başlayan eser yahudi-

ler ve Tevrat, hıristiyanlar ve İncil, İslâmî fırkalar ve bunların belli başlı itikadî meselelere dair görüşlerinin tenkidi konularını ihtiva eder. Eserde konular bazan "fasl", bazan "bab", bazan da "el-kelem fi..." başlığı altında toplanmış, düzenli bir sistem takip edilmemiştir.

İhtiva ettiği konuları dikkate alarak *el-Faşl*'ı dört bölümde incelemek mümkündür. Birinci bölüm iki kısımda ele alınabilir. Birinci kısımda hakikatin bilgisine ulaştırıcı istidlâl metotları üzerinde durulur ve sofistlere ait karşı görüşler eleştirildikten sonra Allah'ın varlığı konusuna geçilir. Burada âlemin öncesiz olduğunu, dolayısıyla bir yaratıcısı bulunmadığını kabul edenlerce hudüs görüşüne yöneltilen itirazlar cevaplandırıldıktan sonra âlemin yaratılmış olduğuna ve yüce bir yaratıcısı bulunduğuna ilişkin çeşitli deliller zikredilir. Tabiatçı filozof Ebû Bekir er-Râzî tarafından ileri sürülen ve nefis, mekân, halâ (boşluk) ve zamanın da Allah gibi ezeli olduğunu savunan teorinin yanı sıra evrenin birden fazla yaratıcısı bulunduğunu iddia eden çeşitli dinî ve felsefî görüşler de tenkit edilir. Bu arada hıristiyanların çeşitli mezheplerince benimsenen ulûhiyyet anlayışlarına temas edilir. Âlemin bütün unsurlarıyla bir anda ve topluca yaratıldığını öne sürenlerin iddiaları cevaplandırılarak bu kısım tamamlanır. İkinci kısımda nübüvveti ve melekleri inkâr eden Brahmanizm'den söz edilerek nübüvvetin lüzumu ve mucize ile ispatı gibi konular üzerinde durulur, mucize ile sihir arasındaki farklara temas edilir. Hayvanlara da peygamber gönderildiğine dair görüşün tenkidinden sonra tenasüh inancının İslâm akaidine aykırı olduğu belirtilir. Şeriatları inkâr eden felsefî görüşlerin reddedilmesinin ardından yahudi, hıristiyan ve Mecûsiler'in bir kısım peygamberleri tasdik edip bir kısmını inkâr etmelerinin yanlışlığı anlatılır.

İkinci bölümde yahudilerin Tevrat adını verip ellerinde dolaştırdıkları kitapta ve İnciller'de açık çelişkilerin bulunduğu belirtilerek bunların tahrife uğramış oldukları sonucuna varılır. Tevrat'ta Hz. Âdem'in hem bir ilâh hem de bir insan olarak gösterilmesi, Hz. Nûh ve çocuklarının yaşları konusunda farklı rakamların verilmesi, Hz. Lût'un kızlarıyla cinsî münasabette bulunduğunun iddia edilmesi, İsrâiloğulları'nın Mısır'da kalış süresiyle ilgili rivayetlerin farklılık arzemesi, Hz. Hârûn'un İsrâiloğulları'nca tapınılan buzağıyı yapmakla itham edil-

mesi gibi hususlar Tevrat'ın tahrif edilmiş olduğunu gösteren çelişkili ve yanlış bilgiler arasında zikredilir. Bu bölüm Tevrat'ın nasıl tahrif edildiğini anlatan bir kısım sona erer.

Üçüncü bölümde İnciller üzerinde durulur. Burada, mevcut İnciller'le Tevrat'ın mukayesesi yapılarak aralarındaki çelişkiler tesbit edilir; kırk üç fasılda incelenen bu çelişkili bilgiler İnciller'in hıristiyan azizlerince yazıldığının delili olarak zikredilir. Yine aynı bölümde hıristiyanların İnciller dışındaki dinî kitaplarında bulunan bilgilerin yanlışlığı, hıristiyanlarca müslümanlara yöneltilen tenkitlerle bunların cevapları, hıristiyanların Şif rivayetlerine itibar etmeleri ve bunun yanlışlığı, Kur'an'ın tevâtür yoluyla sabit oluşu, mühlidlerin zayıf rivayetlere dayanarak İslâm'a yönelttikleri itirazların reddi, dünyanın küre şeklinde oluşu ve nasların bunu haber verşi, dünyanın sona eriş zamanının bilinemeyeceği gibi konulara yer verilir.

Yaklaşık üç buçuk cilt tutan dördüncü bölümde itikadî İslâm mezhepleri incelenir. Burada Ehl-i sünnet, Eş'ariyye, Mu'tezile, Mürce, Şia ve Havâric'den oluşan başlıca İslâmî mezhepler arasında doğruya en yakın olan mezhebin Ehl-i sünnet olduğu belirtilerek hak mezhebin görüşleri delillendirilmeye ve diğer mezheplerin görüşleri çürütülmeye çalışılır. Her fırkanın kelâm problemlerinden birine bağlı olarak ortaya çıkışı, Ehl-i sünnet dışındaki mezheplerin, özellikle Şia'nın İslâm'dan uzaklaşması, Allah'ın birliği ve yaratıklara benzemekten tenzihî, sıfat kavramının Allah'a atfedilmesinin yanlışlığı, Allah'a mekân nisbeti ve istivâ meselesi, ilâhî isim ve sıfatların mânaları bu bölümde incelenen konulardandır. Daha sonra rü'yetullah, haluku'l-Kur'an, Kur'an'ın i'câz yönleri, kazâ ve kader, hidâyet-dalâlet, kullara ait fiillerin Allah tarafından yaratılması, ta'dîl ve tecvîr meselesi, iman-küfür, itaat-isyân, va'd-va'id, günahkârlara verilen isimler ve tekfir konularına yer verilerek Ehl-i sünnet'e muhalif görüşler reddedilir. Peygamberlerin ismeti, Hârût ve Mârût'la ilgili bazı rivayetlerin asılsızlığı ve meleklerin günahsızlığı, taklidî imanın geçerliliği, fetret devrinde yaşayanlarla irtidat ettikten sonra tekrar iman edenlerin durumları, âhîret halleri, ba'sa iman etmeyenlerin kâfir oldukları, cennet ve cehennemle ilgili meseleler, imâmet, tafdil ve ashap arasındaki ihtilâflara ilişkin tartışmalar, çocuklarla kadın-